

МОНОГРАФІЯ О.А. ЩИПЦОВА **«НАЦІОНАЛЬНІ НАУКОВІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ НА МОРІ: ВІД ВИТОКІВ ДО ПЕРСПЕКТИВ»**

Цього року на конкурс випуску у 2022 році наукової друкованої продукції за державним контрактом у рамках проекту «Наукова книга» по Відділенню наук про Землю НАН України подано монографію О.А. Щипцова «Національні наукові інтереси України на морі: від витоків до перспектив». Так склалося, що рукопис монографії готувався у час новітніх випробувань для України. Періоди біфуркації, турбулентності подій, зовнішніх і внутрішніх загроз — це час особливого злету креативної наукової думки та надзвичайно активної творчої діяльності патріотично налаштованих науковців України. Також характерною рисою таких кризових етапів є пришвидшене формування інформаційних вузлів передачі знань між поколіннями.

Одним із таких авторських наукових послань до сучасників і наступних поколінь українських науковців і державотворців є вищезазначена наукова праця, яка включає ґрунтовно проаналізовані та хронологічно систематизовані документи та матеріали з архіву автора за 30-літній період від Акту проголошення незалежності України в 1991 році. Це перші затверджені, а також запроєктовані державні акти й національні програми; деталізований огляд часових трансформаційних процесів у секторах морегосподарської справи та її інфраструктури; непересічні здобутки наукових колективів і внесок визначних вчених і державників, які заклали фундамент для сучасних морських і дотичних до них наукових досліджень; авторські енциклопедичні дані про національний стартовий потенціал для розбудови України як морської держави; багато унікальних світлин та інших архівних документів.

Зміст монографії включає два розділи, 7 глав, 32 частини із виокремленням окремих пунктів, 12 додатків, більше 100 фотографій і рисунків з архіву автора, а також перелік із 172 використаних джерел.

Аналітичні матеріали, включені у зміст монографії, автор свідомо обмежив лише аналізом результатів діяльності у сфері науки тих державних органів влади, установ і відомств, які він безпосередньо очолював: Науково-координаційного центру морських наук при Комітеті по науково-технічному прогресу України,

Цитування: Монографія О.А. Щипцова «Національні наукові інтереси України на морі: від витоків до перспектив». *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2022. **18**, № 2: 66–74. <https://doi.org/10.15407/gpimo2022.02.066>

Національного агентства морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України, а тепер — Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України».

Головною метою наукового видання є акумуляція й оприлюднення фундаментальної національної інформації з морської справи (аналітичних матеріалів, документів, даних тощо) про досягнення, успішно втілені проекти та перспективні наукові напрацювання (реалізацію яких було призупинено чи відкладено) з питань формування морської суб'єктності України, зокрема розгортання системної реалізації вітчизняних фундаментальних і прикладних наукових досліджень Азово-Чорноморського басейну та інших районів Світового океану. У монографії вміщено розгорнуту інформацію про реальний стартовий морський капітал та інфраструктурні спроможності, якими володіла Україна на час проголошення незалежності. Ось деякі цитати з монографії:

«У складі океанічного флоту були судна різних типів: видобувні, обробні, прийомно-транспортні та допоміжні. Загальна кількість океанічних суден складала 209 одиниць. У тому числі — 122 великих видобувних судна, 37 середньотоннажних суден, 3 обробні бази, 40 прийомно-транспортних суден, 4 океанічні танкери».

«Вагомою галуззю морського господарства України було суднобудування. На території Миколаївської та Херсонської областей, а також у Республіці Крим було розташовано сім суднобудівних заводів з виробництвом (валової продукції) в обсязі 145 млн руб. на рік (у цінах 1991 р.)».

«Україна володіла потужним потенціалом у галузі морських наук, який значно перевершував аналогічні потенціали практично всіх країн у басейнах Чорного і Середземного морів».

Понад 150 підприємств, установ та організацій України вели науково-технічні роботи, пов'язані з вивченням й освоєнням морських ресурсів. Їм належало понад 70 науково-дослідних суден різноманітної спеціалізації.

Широко відомими у світі були українські інститути: Морський гідрофізичний інститут, Інститут геофізики, Інститут біології південних морів, Фізико-хімічний інститут, Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень, Інститут геологічних наук АН України, Український науково-дослідний центр екології моря Мінприроди України, Південний науково-дослідний інститут рибного господарства і океанографії Держкомрибгоспрому України, Український НДІ морського флоту, ЧорноморНДІпроект Мінтранспорту України, Український НДІ медицини на транспорті, Одеський НДІ курортології і медичної реабілітації МОЗ України, Одеський державний університет, Одеський інститут інженерів морського флоту, Одеська державна морська академія, Миколаївський кораблебудівний інститут, Севастопольський приладобудівний інститут Міносвіти України».

Враховуючи цей базовий фундамент у поєднанні з науково-обґрунтованою стратегічною метою щодо формування морської суб'єктності України, у надзвичайно стислі терміни було розроблено першу в державі масштабну Національну програму досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану на період до 2000 року» (далі — Національна програма). Її розгорнутий аналіз подано у першому розділі монографії.

Автор наголошує, що Національна програма як комплексна науково-технічна програма морського спрямування мала найвищий ранг. Її ініціатором

була Академія наук України, а розроблення проекту здійснило Національне агентство морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України. Національну програму схвалено Верховною Радою України та за поданням Уряду України затверджено Указом Президента України у грудні 1993 року.

Варто зазначити, що розроблений проект Указу Президента України «Про Національну програму досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану на період до 2000 року» (включно із текстом Національної програми) як нормативно-правовий акт, що містив наукову складову, безпосередньо був надзвичайно важливим науково-технічним результатом діяльності колективу Національного агентства морських досліджень і технологій. Його визнано вітчизняне та світове наукове співтовариство в якості базису, який визначив шляхи вирішення науково-технічних проблем, що мали вагомое практичне значення для морегосподарського комплексу України.

Соратники автора стверджують: те, що вдалося реалізувати у 90-і роки для становлення морської України, зокрема розробити та затвердити Національну програму, дійсно є прикладом наукового подвигу колективу одностайців, які у важкий перехідний період в Україні досягли консолідації та синергії творчих зусиль, використали науково-технічний потенціал і наполегливо працювали задля розвитку науки про океан в Україні. А також зазначають, що лише завдяки зусиллям і наполегливості Олександра Щипцова у той надзвичайно складний період вдалося зберегти унікальні високопрофесійні наукові кадри та досвідчених фахівців у сфері морської справи

До складу Національної програми, крім комплексних досліджень прибережних акваторій, модернізації та оновлення науково-дослідного флоту з відповідною інфраструктурою та розбудови спеціалізованого приладобудування, увійшли перспективні фундаментальні дослідження Світового океану, які мали на меті далекосяжні цілі для майбутнього процвітання та економічної самодостатності України, становлення повноцінної новітньої національної морської науково-дослідної школи.

На жаль, через чотири роки після затвердження Національної програми та від початку розгортання реалізації заходів її виконання було фактично зупинено.

У зв'язку з цим, можна вважати, що перший розділ монографії має не тільки акумулююче значення для збереження цінної інформації про перші потужні результати наукової та нормативно-правової діяльності у морській сфері, а й несе додатковий сенс як відкрите звернення автора та заклик до відновлення реалізації Національної програми, спрямований до сучасних науковців, народних депутатів України та державних службовців, які забезпечують реалізацію науково-організаційної діяльності з формування загальнодержавних (національних) програм науково-технічного розвитку країни в галузі вивчення, освоєння та використання ресурсів моря, а також відповідальні за впровадження в Україні системи програм і політичних інструментів, що об'єднує Європейський дослідницький простір.

У післямові до монографії автор підтверджує, що окреслені в Національній програмі цілі не втратили і до сьогодні своєї актуальності. Вони лише потребують відповідного переосмислення з огляду на еру цифровізації та світову тенденцію на проведення комплексних фундаментальних міждисциплінарних наукових досліджень. Також мають бути враховані непересічні події на європейсь-

кому континенті та в Азово-Чорноморському басейні, переформатування союзників України, готовність та кроки міжнародної спільноти до відновлення її інфраструктури, зокрема у сфері науки про океан.

Модернізація та оновлення Національної програми та результативне втілення її секторальних планів могли би також стати креативним і вагомим внеском України в досягнення поставлених цілей Десятиліття Організації Об'єднаних Націй, присвяченого науці про океан в інтересах сталого розвитку (2021—2030), яке розпочалося з 01 січня 2021 року.

Для молоді плеяди науковців у сфері морської справи у першому розділі монографії варта уваги частина 2.1.6 «Техніко-економічні характеристики програм і проєктів, що входили до складу Національної програми», в якій фактично окреслено 10 ключових секторальних наукових напрямів, де Україна потребує їх творчих зусиль, проведення ґрунтовних наукових досліджень з можливістю підготовки дисертаційних робіт.

Також у перший розділ монографії автор включив частину 2.2.2 «Щодо Державної програми досліджень України в Антарктиці», переслідуючи мету, щоб у рік 25-літнього ювілею від початку освоєння Україною «білого континенту» дати сучасній науковій спільноті, політикам та урядовцям України правдиву інформацію «з перших уст» про колишні події, які заклали міцний фундамент та уможливили нинішні успіхи українських дослідників в освоєнні Антарктичного континенту.

За хронологічним принципом автор детально описує перебіг усіх подій, що підтверджують професіоналізм, самовідданість і мужність представників України, які, успішно подолавши в Південній Америці цілу вервечку перманентних перешкод, підняли у 1996 році Державний Прапор України над станцією «Академік Вернадський» і заклали основу, забезпечили та повноцінно розгорнули першу антарктичну експедицію.

Вивчаючи цю насичену подіями частину монографії навіть складно уявити, що через чверть століття у ювілейному 2021 році сучасні державотворці навіть не згадають імена тих сподвижників та їх фактично національний подвиг, що, як зазначає Олександр Шипцов, став «значною геополітичною історичною віхою для нашої країни, а також невід'ємним результатом реалізації описаних принципово важливих подій, що були успішно реалізовані патріотами України».

Наскрізно в усій монографії автор з глибокою повагою згадує своїх соратників та однодумців, знакові постаті української науки, які доклали вагомих зусиль для становлення України як морської держави, та оприлюднює світлини зі свого архіву. У частині 2.2.3 «Спогади про міжнародну наукову діяльність видатного вченого-океанолога академіка НАН України В.М. Єремеева» автор віддає данину шани та поваги знаному вченому серед світової спільноти океанологів і багаторічному своєму соратнику, який відійшов у засвіти.

Другий розділ монографії повністю присвячено новітньому міжнародному виклику, який постав перед українськими науковцями у сфері морської діяльності — сформувати належний вклад України у досягнення цілей та виконання Плану з реалізації заходів Десятиліття Організації Об'єднаних Націй, присвяченого науці про океан в інтересах сталого розвитку (2021—2030). При цьому, на переконання автора, насамперед, необхідно покроково забезпечити інтеграцію України в міжнародну цифрову інфраструктуру спостережень за океаном і впро-

вадити автоматизацію комплексних експедиційних досліджень з використанням модернізованих науково-дослідних суден і новітніх технологій.

Автор детально описав зміст, процес проведення та процедуру цього міжнародного заходу, реалізовані кроки, в яких взяли участь вчені Національної академії наук України (виключно на прикладі результатів науково-технічної та науково-організаційної діяльності колективу Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України»), та акцентує увагу на проблемних питаннях, які потребують політичної волі та об'єднання зусиль для їх невідкладного вирішення.

Як свідчить післямова, автор не ставив за мету аналіз та включення в монографію матеріалів, що відображають результати діяльності профільних установ інших відомств України у суміжних напрямках науки про океан, тому закликає однодумців і послідовників продовжити розпочате ним висвітлення хронології виконання цільових науково-технічних програм і проєктів, а також здобутків у морській діяльності. Таким чином можна разом сформулювати національну серію наукових видань з ретроспективних аналітичних збірників систематизованих матеріалів про національні наукові інтереси та дослідження на морі за минулий 30-літній період становлення України як морської держави.

Вихід у світ монографії морського спрямування «Національні наукові інтереси України на морі: від витоків до перспектив» стане непересічною подією у формуванні новітньої історії морської діяльності України.

Олександр Шипцов цілеспрямовано передає сучасникам і наступним поколінням узагальнене наукове бачення стратегії, перспектив і переваг, дорожньої карти шляхів і пріоритетних кроків з формування морської суб'єктності України. Він переконаний, що для відновлення виконання Національної програми досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану, формування чи актуалізації секторальних стратегій та їх затвердження, забезпечення реалізації програмних документів вкрай необхідна генерація та синергія політичної волі Уряду, зацікавленої бізнес-спільноти та наукових кіл, дієва підтримки дослідників, цілеспрямованих і відданих національній морській справі.

Тому монографію «Національні наукові інтереси України на морі: від витоків до перспектив», насамперед, адресовано вченим, фахівцям, викладачам і студентам, які цікавляться комплексом наук, що досліджують Світовий океан. Вона також здатна сприяти згуртуванню сил та устремлінь патріотично налаштованих науковців, політиків, державників і військових, щоб відродити морську звитягу держави, сформулювати новітню морську Україну та розкрити світовій науковій морській спільноті правдиву інформацію про вклад представників України в розбудову морської справи.

О.І. ЛЮБАРЕЦЬ